

УДК 378.22:796.12:[373.3.09]

Т. В. МІРОШНІЧЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Полтава

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІСОЧНИЦІ У ЗМІСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА

У статті розкрито суть поняття «пісочна терапія», обґрунтовано навчально-виховний потенціал педагогічної пісочниці в освітньому процесі початкової школи та необхідність підготовки педагогів до його використання у професійній діяльності.

Ключові слова: здоров'язберігаючі технології, естетотерапія, пісочна терапія, педагогічна пісочниця, молодші школярі, дидактичні ігри з піском.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток соціально-економічної, наукової, інформаційної сфер життя суспільства потребує змін у навчально-виховному процесі, удосконалення та оновлення його змісту, форм і методів. Державні національні програми «Діти України» (1996 р.) та «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993 р.), Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.) одним із головних завдань закладів освіти визначають збереження і зміцнення фізичного, психічного, соціального та морального здоров'я школярів, формування в них умінь і навичок здорового способу життя. Особливий інтерес педагогічної науки викликають численні естетотерапевтичні освітні технології та підготовка педагогічних кадрів до їх використання у професійній діяльності.

Проблема здоров'я дітей шкільного віку сьогодні є надзвичайно актуальною, адже реальне погіршення фізичного, психічного, морального стану відзначають і медики, і педагоги. Створення комфортного, психологічно безпечного освітнього середовища, у якому дитина змогла б вільно виявити себе та мати можливість індивідуально-творчого розвитку, стає предметом дослідження сучасного наукового напрямку психолого-педагогічних знань – естетотерапії. Одним із ефективних видів естетотерапевтичного впливу на особистість з метою стабілізації її емоційно-чуттєвого стану та надання можливості творчої самореалізації в навчально-виховному середовищі сучасної початкової школи є пісочна терапія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти проблеми використання пісочної терапії в роботі з дітьми та підлітками були предметом дослідницької уваги українських та російських вчених, зокрема Т. Грабенко, Н. Дикань, О. Зайви, Т. Зінкевич-Євстигнеєвої, М. Кисельової, Л. Лебедевої, Н. Маковецької, Н. Сакович, Л. Шик, Н. Юрченко та ін. Ними досліджені питання запровадження ідей юнґіанської пісочної терапії (sand play) у роботі з окремими категоріями дітей, які мали різноманітні соціально-психологічні проблеми розвитку. Проте на сьогодні залишаються недостатньо розробленими питання вивчення психолого-педагогічних можливостей пісочної терапії, зокрема її дидактичний потенціал та питання підготовки майбутніх педагогів до використання педагогічної пісочниці у професійній діяльності.

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати навчально-виховні можливості педагогічної пісочниці в початковій школі та спроектувати їх у професійну підготовку педагога.

Виклад основного матеріалу. Пісочна терапія – це один із методів, що виник у межах аналітичної терапії, засновником якої є К. Юнг. Це спосіб спілкування зі світом і самим собою; спосіб позбавлення внутрішнього напруження, що підвищує впевненість у собі та відкриває нові шляхи розвитку. Пісочна терапія дає

можливість торкнутися внутрішнього, справжнього «Я», відновити свою психічну цілісність [2, с.8].

Виникнення пісочної терапії бере свій початок у 1929 році, коли англійський дитячий психотерапевт М. Ловенфельд вперше застосувала пісочницю в ігровій психотерапії. Лікарка надавала неабиякого значення тактильному контакту дитини з піском і водою, доповнюючи його іграми з різноманітними предметами та ляльками. Вона помітила, що діти додають в пісок воду і поміщають туди мініатюрні іграшки. М. Ловенфельд назвала свою методика «Техніка побудови світу». У 1950-х роках швейцарський психоаналітик Д. Калф, вивчивши цю методика, почала досліджувати інший аспект пісочної терапії, а саме: питання створення для своїх клієнтів «вільного, захищеного простору», де, граючись з піском, вони відчували б себе вільно.

Російські вчені Т. Зінченко-Євстигнеева, доктор психологічних наук, директор Інституту Казкотерпії у м. Санкт-Петербурзі та Т. Грабенко, психолог, дефектолог розробили й успішно апробували систему пісочних ігор, спрямованих на навчання, розвиток та корекцію особистості дітей дошкільного та шкільного віку [4, с.133].

Окрім елементів психолого-педагогічних методик роботи в пісочній терапії проводились провідним психологом Академії післядипломної освіти м. Мінськ (Білорусія) Н. Сакович, яка відзначала великий виховний та освітній потенціал використання пісочниці в навчально-виховному процесі з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. Саме їй належить упровадження в науковий обіг терміну «педагогічна пісочниця». На думку психолога, перенесення традиційних педагогічних занять в пісочницю має такі переваги:

1. істотно посилюється бажання дитини дізнаватись про щось нове, експериментувати і працювати самостійно;
2. в пісочниці потужно відбувається розвиток «тактильної чутливості» як основи розвитку «ручного інтелекту»;
3. в іграх з піском більш гармонійно та інтенсивно розвиваються всі пізнавальні функції (сприйняття, увага, пам'ять, мислення), а також мова і моторика;
4. удосконалюється розвиток предметно-ігрової діяльності, що в подальшому сприяє розвиткові сюжетно-ролевої гри та комунікативних навичок дитини;
5. пісок, як і вода, здатний «заземляти» негативну енергію [3, с.91].

Зазначимо, що пісочна терапія як різновид арт-терапії зорієнтована на притаманний кожній дитині внутрішній потенціал здоров'я і сили. Вона акцентує увагу на природному вияві думок, почуттів та настрою в творчості, прийняття дитини такою, якою вона є.

Перші роки навчання в школі – один з найбільш важливих періодів розвитку особистості дитини. Провідним видом діяльності в молодшому шкільному віці є навчання. Але в цей період ще зберігається потреба в грі, тому є необхідність включення в навчальну діяльність різних видів ігор, зокрема й з таким нетрадиційним для загальноосвітнього навчального закладу засобом навчання, як пісок. Пісочні дидактичні ігри сприяють розвитку мовлення, довільної уваги, пам'яті, дрібної моторики й тактильно-кінестетичного відчуття, які тісно пов'язані з розумовими операціями. Характерною віковою особливістю дітей молодшого шкільного віку є мимовільна увага, спрямована на нові, яскраві, несподівані та захоплюючі об'єкти, які передбачає гра у пісочниці.

Приділяючи увагу пісочній терапії в контексті психологічної та психотерапевтичної роботи, слід відзначити потужні можливості пісочниці для навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми молодшого шкільного віку.

Нами виділені основні причини використання пісочниці в роботі з молодшими школярами в урочний та позаурочний час:

1. потреба у грі;
2. розвиток творчих здібностей, емоційно-чуттєвої сфери;
3. наочно-образне мислення з елементами абстракції;
4. розвиток дрібної моторики, тактильно-кінестетичного відчуття;
5. тісний зв'язок з природним середовищем;
6. індивідуальний підхід.

Використання педагогічної пісочниці у навчально-виховному процесі має ряд переваг над іншими формами арт-терапевтичної роботи, а саме:

– практично кожна дитина, незалежно від свого віку, соціального досвіду, може брати участь у роботі з піском, яка не вимагає жодних спеціальних умінь, здібностей до такого виду діяльності;

– педагогічна пісочниця виступає своєрідним «мостом» між педагогом та учнем. Це особливо цінно при виникненні труднощів у спілкуванні з приводу складних і делікатних проблем, налагодженні контактів при роботі з так званими «важкими» дітьми;

– педагогічна пісочниця є засобом переважно невербального спілкування. Особлива її цінність становить для дітей із заниженою самооцінкою, підвищеною тривожністю і сором'язливістю, яким складно словесно описати свої переживання, думки, погляди, які помітно втрачають інтерес до навчання;

– у більшості випадків робота в пісочниці викликає в дитини позитивні емоції, допомагає подолати апатію і безініціативність, сформувати активну життєву позицію, сприяє стимуляції навчально-пізнавальної діяльності, знижує втомлюваність, негативні емоції.

У пісочниці створюється додатковий акцент на тактильну чутливість, «мануальний інтелект» дитини. Тому перенесення традиційних навчальних і розвивальних завдань у пісочницю дає подвійний ефект. З одного боку, суттєво підвищується мотивація дитини до уроків, з іншого, – інтенсивніше відбувається розвиток пізнавальних процесів. Ураховуючи той факт, що пісок має чудову властивість «заземлювати» негативну психічну енергію, можна говорити про гармонізацію психоемоційного стану дитини в процесі навчальної роботи.

Для організації роботи з піском в умовах початкової школи знадобляться:

1. пісочниця – дерев'яний ящик. Традиційний його розмір у сантиметрах: 50 x 70 x 8 (де 50 x 70 – розмір поля, а 8 – глибина). Уважається, що такий розмір пісочниці відповідає обсягу поля зорового сприйняття;
2. чистий, просіяний пісок. Техніка безпеки вимагає «чистити» пісок мінімум раз на 2-3 місяці. Для цього пісок промивають або виставляють на сонці, додають новий чистий пісок;
3. колекція мініатюрних фігурок заввишки не більше ніж 8 см. До набору іграшок входять: людські персонажі, будівлі, тварини, машини, рослини, споруди, природні предмети (гілочки, каміння, кістки та ін.), символічні предмети (ящики зі скарбами, коштовності та ін.), казкові герої, жива зелень, пластикові або дерев'яні літери і цифри, різні геометричні фігури тощо [1, с.13].

У змісті програми з математики початкової школи за 1 клас чимала кількість годин відводиться на вивчення властивостей предметів, чисел першого десятка, геометричних фігур. На нашу думку, при вивченні цих тем доцільним буде використання таких дидактичних ігор, які можна проводити з молодшими школярами в пісочниці на уроках математики. Наведемо приклади деяких з них:

1. Гра «Підказка». Зміст гри: в пісочниці зробити з піску 5 купок. У одній із

них заховати який-небудь предмет, наприклад, камінчик, а потім запропонувати дитині знайти його за підказкою. Підказка буде такою: «Шукай у другій купці ліворуч» або «Шукай у четвертій купці праворуч».

- Гра «Камінці». Зміст гри: в пісочниці зобразити впереміш різні геометричні фігури: квадрати, трикутники, прямокутники, кола. Пояснити дитині, що це «камінчики», по яких їх необхідно перейти на другий берег річки. Щоб це зробити, слід показати лише круглі камінчики, потім – квадрати, трикутні, прямокутні.
- Гра «Чарівні зорі». Зміст гри: діти знаходять в пісочниці зорі, лічать їх в межах 10, викладають зорями різноманітні геометричні фігури.
- Гра «Якої цифри бракує?» Зміст гри: вписати в цифровий ряд потрібні цифри. Записати і розв'язати в пісочниці приклади на додавання і віднімання.

На уроках письма та читання для підсилення стійкості уваги, бажання пізнавати нове можна запропонувати дітям такі ігри з циклу «Пісочна грамота»:

- Гра «Вилікуй літеру». Зміст гри: педагог пише на піску будь-яку літеру, а потім стирає яку-небудь її частину таким чином, щоб літеру можна було впізнати. На прохання вчителя дитина повинна вилікувати «хвору» літеру, домалювавши елемент, якого бракує.

I I → И	II → М	II → Н
Г → Б	III → Ш	Г → Е

- Гра «Слова-брати». Зміст гри: на піску написати слово «ріг». Учень читає слово, потім вчитель стирає останню літеру і на її місце пише літеру Д, пропонує дитині прочитати нове слово – «рід». Так само можна змінювати слова, змінюючи тільки першу літеру. Прочитати отримані слова разом з дітьми та пояснити їх значення.

- Гра «Чарівні перетворення». Зміст гри: на піску написати слово «кіт». Потім стерти літеру І та замінити її на И. Що вийшло? Таких пар можна придумати безліч: коза – коса, майка – чайка, сом – том тощо.

Основним завданням при навчанні письма є формування вмій та навичок грамотного, правильного письма. Дитина має відчувати різницю між голосними у сильній та слабкій позиції. Доцільним є використання дидактичної казки про Фею-Наголос, її чарівну паличку, Принцесу та Попелюшку. Основна ідея казки: Фея-Наголос – володарка Країни Слів. Вона завжди керує балом. З тим звуком, до якого вона торкнеться своєю чарівною паличкою, відбуваються казкові зміни! Він перетворюється на Принцесу і стає головним у слові. Принцесі підкоряються всі інші звуки в слові [4, с.145]. Можна драматизувати цю казку разом з дітьми з використанням ляльок у пісочниці. Іншим прикладом використання пісочної терапії може стати дидактична гра-казка «Співоче озеро», основним завданням якої є формування умінь та навичок у визначенні голосних та глухих й дзвінких приголосних. Основна ідея казки: В Країні Звуків є чарівне Співоче озеро (створюється в пісочниці), в якому дуже любляють плавати та співати голосні звуки, вони створюють на озері чудові пісні: а-а-а-а-а, о-о-о-о-о, у-у-у-у тощо. А приголосні звуки не можуть так вільно та далеко плавати на цьому озері, деякі (це – дзвінки приголосні) можуть лише зайти в нього та постояти на березі, щоб трішки підспівувати голосним: м-м, р-р, л-л тощо. Є й такі, що лише здалеку, сидячи на суші, милуються чарівним видом озера, адже вони зовсім не вміють дзвінко співати, а втім і плавати,

вони сидять та дихають приємним повітрям: ш, х, т, с тощо. Завданням для дітей є правильне розміщення у пісочниці всіх звуків мови, створення пісень звуків, їх розмов тощо. Таке навчання мові легше, відбувається швидшим темпом, цікавіше, ніж традиційне навчання [5, с.100].

Непросто молодшим школярам зрозуміти різницю між звуком і буквою. Тому вважаємо доцільним використання гри-казки «Країна звуків і букв». Зміст гри: педагог виставляє фігурки звуків, які були використані на попередніх уроках. На кожній фігурці наклеєна буква. Вчитель звертає увагу учнів на те, що на одязі кожного звуку намальовані таємничі знаки. Оскільки звуки не вимовляють свого імені вголос, то вони знаходять один одного за цими знаками на одязі. Тепер можна викликати казкових героїв не тільки голосом, промовляючи, проспівуючи звуки, але й пишучи знаки – букви на піску. В іграх з'являються нові персонажі – букви. Вони можуть бути пластмасові, дерев'яні, вирізані з цупкого картону, наждачного чи оксамитового паперу. Це важливо для мануального усвідомлення учнем абстрактних символів.

Незаперечним є той факт, що процес навчання в початковій школі вимагає від учнів значних розумових та фізичних зусиль. Ігри з піском сприяють запобіганню швидкої втомлюваності, зниженні працездатності школярів. Адже в пісочниці досить легко створювати слова, руйнувати їх, якщо вони неправильно написані. Учні виправляти на піску набагато простіше, ніж на папері, де завжди залишається слід зробленої помилки.

На уроках «Я і Україна», «Природознавство», «Довкілля» доцільно застосовувати дидактичні ігри для ознайомлення з навколишнім світом: «Географічні ігри» (створення ландшафту різних природних зон, обігрування їх), а також проводити досліди з водою, піском, магнітами. Так, наприклад, у 4 класі при вивченні розділу «Земля – наш космічний дім» можна запропонувати учням змоделювати в пісочниці кліматичні зони та життя в них у різних куточках нашої планети, створивши «живі» картини на піску. При вивченні розділу «Твій рідний край» доцільно використати ігри-екскурсії на піску по рідному місту чи селищу («Мій дім», «Моя вулиця», «Моя дорога до школи» тощо).

На уроках малювання, художньої праці, на заняттях у групах продовженого дня у піску можна запропонувати дітям створити аплікації з кольорового піску, викласти візерунки, створити композиції з використанням природного матеріалу, штучних рослин. Малювати на піску можна пальчиком, паличкою, камінчиком або будь-яким іншим предметом. У процесі малювання на піску дитина позбавляється емоційної напруги, що є найбільш важливим у період адаптації, у неї проходять страхи, комплекси, розвивається впевненість у собі. А невдалий малюнок дуже легко виправити, розрівнявши поверхню піску і продовжувати малювати.

Принципово важливим моментом у підготовці педагога до впровадження педагогічної пісочниці у професійну діяльність стає актуалізація його індивідуально-творчих можливостей. Наявність спеціальної мистецької освіти не є обов'язковою.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, використання педагогічної пісочниці в початковій школі дає комплексний навчально-виховний та корекційно-розвивальний ефект, сприяє розвитку творчого потенціалу дітей. У процесі роботи з піском молодші школярі мають можливість виразити свої найглибші емоційні переживання, реалізувати власні потреби в грі й творчості, набувають безцінний досвід символічного вирішення багатьох життєвих ситуацій.

Список використаної літератури

1. Грабенко Т., Зінкевич-Євстигнєєва Т. Чудеса на піску / Т. Грабенко, Т. Зінкевич-Євстигнєєва. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128 с.

2. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками / Упоряд. Л. А. Шик, Н. І. Дикань, О. М. Гладченко, Ю. М. Черкасова. – Харків : Вид. група «Основа», 2010. – 127 с.
3. Сакович Н. А. *Технология игры в песок. Игры на мосту* / Н. А. Сакович. – СПб. : Речь, 2006. – 176 с.
4. Федій О. А. *Естетотерапія* / О. А. Федій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.
5. Федій О. А. *Пісочна терапія у просторі професійної діяльності сучасного вчителя початкових класів* / О. А. Федій // *Вісник Житомирського ун-ту імені Івана Франка* / гол. ред. П. Ю. Саух. – Вип. – 43. – Житомир : ЖДУ, 2009. – С. 96–101.

Т.В. Мирошниченко

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Полтава
УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПЕСОЧНИЦЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГА

В статье раскрыта суть понятия «песочная терапия», обоснован учебно-воспитательный потенциал педагогической песочницы в образовательном процессе начальной школы и необходимость подготовки педагогов к его использованию в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: здоровьесохраняющие технологии, эстетотерапия, песочная терапия, педагогическая песочница, младшие школьники, дидактические игры с песком.

T.V. Miroshnichenko

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava
THE EDUCATIONAL-TRAINING POTENTIAL OF PEDAGOGICAL SAND-BOX IN THE CONTENT OF TEACHER'S VOCATIONAL TRAINING

The essence of «sandy therapy» conception is exposed in the article. The educational-training potential of pedagogical sand-box in educational process of elementary school and necessity of teacher's training for using it in the professional activity are explained.

Key words: the health-keeping technologies, aesthetics therapy, sandy therapy, a pedagogical sand-box, junior schoolboys, didactic games with sand.